

Para świeczników ołtarzowych – dzieło Tobiasza Plackwitza Starszego (komunikat)

Jacek Witecki

il. 1 Wstępna rekonstrukcja oryginalnego wyglądu świeczników, stan przed konserwacją. Fot. A. Podstawka

W grudniu 2010 Muzeum Narodowe we Wrocławiu otrzymało od jednego z antykwariuszy warszawskich informację dotyczącą oferty sprzedaży pary srebrnych świeczników. Miały to być zabytki barokowe, zaopatrzone we wrocławski znak miejski. Po zapoznaniu się z nadesłaną dokumentacją fotograficzną udało się potwierdzić obecność znaku miasta Wrocławia z wizerunkiem głowy św. Jana Chrzciciela oraz znaku mistrzowskiego z inicjałami „TP”.

Oferowane świeczniki były zdemontowane na poszczególne elementy, przechowywane przez właściciela osobno. Brakowało trzpieni (zapewne żelaznych) stanowiących oparcie konstrukcyjne dla owalnych segmentów wykonanych ze srebra. Wygląd zachowanych części, ich dekoracja i znakowanie skłaniały do podjęcia próby wirtualnej rekonstrukcji całości zabytkowych przedmiotów. W jej wyniku stało się jasne, że mamy do czynienia z dwoma jednoświecowymi lichtarzami ołtarzowymi stanowiącymi parę, utrzymanymi w stylistyce wczesnobarokowej. Znaki pozwalały na przypisanie ich autorstwa wybitnemu złotnikowi wrocławskiemu działającemu na przełomie XVII i XVIII w. – Tobiaszowi Plackwitzowi.

Po przywiezieniu świeczników do Wrocławia przeprowadzone oględziny i ekspertyzy¹ potwierdziły autentyczność i atrybucję zabytków. Po trwających blisko rok pertraktacjach udało się sfinalizować zakup świeczników. W październiku 2011 dzieła Plackwitza znalazły się w zbiorach Muzeum Narodowego we Wrocławiu, a pracownia konserwacji zabytków rozpoczęła oczyszczanie świeczników oraz przygotowanie ich do rekonstrukcji i do montażu.

Każdy ze świeczników zbudowany jest z ośmiu zasadniczych segmentów ze srebrnej blachy repusowanej i rytowanej. Dodatkowe elementy zdobnicze wykonane są jako odlewy ze srebra. Centralne trzpienie (szyfty) nie zachowały się. Oto opis poszczególnych części świecznika:

1. Stopa trójboczna wolutowa wsparta na trzech nóżkach. Na krawędziach pełnoplastyczne główki anielskie ze złożonymi skrzydłami. W bocznych polach motywy kwiatowe w owalnym obramowaniu.

¹ Nieocenioną pomocą służył tu Dariusz Nowacki z Zamku Królewskiego na Wawelu. Aspekty technologiczno-konserwatorskie analizowali Mariusz Wierchowski i Marcin Sokolnicki z Pracowni Konserwacji Zabytków Muzeum Narodowego we Wrocławiu.

il.2 Znaki złotnicze (miejski, mistrzowski i probierczy) na trzonie świecznika (element nr 3).
Fot. J. Witecki

Powyżej palmeta, u dołu motywy liści akantu. Tła wypełnione ukośną kratką regencyjną. Wysokość: 24,9 cm. Szerokość: 32,5 cm.

2. Dolny fragment trzonu rozszerzony w dolnej części. Na wybrzuszeniu motywy łuski, powyżej perełkowanie i tuleja zdobiona ornamentem małżowinowo-cęgowym na punktowanym tle. Wysokość: 10,5 cm. Średnica: 15,5 cm.

3. Fragment trzonu rozszerzony w części górnej. Wybrzuszenie z motywem poziomego profilowania i krzyżujących się taśmowych przewiązek. Na tulei ornamenty małżowinowo-cęgowe i kwiaty na punktowanym tle. Wysokość: 11 cm. Średnica: 11 cm.

4. Owalny nodus, poziomo spłaszczony. Zdobiony motywami obłoków, na których tle zamocowano pełnoplastyczne główki anielskie z rozpostartymi skrzydłami. Wysokość: 7 cm. Średnica: 11 cm.

5. Fragment trzonu w formie krótkiej przewężonej tulei zdobionej łuską i pasem puklowania w części górnej. Wysokość 5 cm. Średnica: 5 cm.

6. Najwyższy ostatni odcinek trzonu, rozszerzony u dołu. Na wybrzuszeniu repusowane kwiaty akantu na punktowanym tle, w owalnych polach okolonych taśmą. Przewężona tuleja gładka, zwieńczona pierścieniem. Wysokość: 20,5cm. Średnica: 8 cm.

7. Okrągła talerzowa profitka. Dolna powierzchnia repusowana w motywy cęgowo-małżowinowej wstęgi i liście akantu na cienkich łądogach. Tło punktowane. Wokół centrum ornament z naprzemian dłuższych i krótszych „języków” (tzw. *Zungenfriese*). Górna powierzchnia elementu pozostawiona jako negatyw repusowanej płaszczyzny dolnej.

8) Kolec z talerzykiem u podstawy, służący do osadzenia świecy.

Waga obu zespołów segmentów wynosi 5,28 kg i 5,30 kg. Analogiczne segmenty obu świeczników różnią się nieznacznie rozmiarami. Jedyne element nr 3 wykazuje 2-centymetrową różnicę wysokości. Świad-

il. 3 Dolna powierzchnia profitki świecznika (element nr 7), stan przed konserwacją. Fot. J. Witecki

czyć to może o jego pierwotnym pochodzeniu z innej pary świeczników z tego samego kompletu. Kompletów takich świeczników ołtarzowych występowały zazwyczaj w postaci trzech lub czterech par o zróżnicowanej wysokości. Także opisywane świeczniki przynależały zapewne do większego zespołu.

Stan zachowania elementów wykazuje tylko nieznaczne odkształcenia i osadzenie powierzchniowej warstwy siarczków. Powierzchnie wewnętrzne są czyste, jako że nie były wystawione na oddziaływanie czynników atmosferycznych. Świadczy to, że obiekty musiały zostać rozmontowane stosunkowo niedawno.

Świeczniki wykonano ze srebra próby 12-lutowej (750/1000), przyjętej we wrocławskich regulacjach cechowych. Oznaczone są cechą miejską Wrocławia: głową św. Jana na misie, w wersji bitej w latach 1717–1719². Znak probierza miejskiego: litera „B” w negatywie, używany był przez pełniącego tę funkcję Tobiasza Plackwitza Starszego w latach 1712–1721 (w okresie 1721–1727 zastąpiony „B” pozytywowym)³. Na profitkach znajduje się pruski znak kontrybucyjny z lat 1809–1812, wybijany na przedmiotach zwolnionych z wojennej rekwizycji⁴. Do Plackwitza należy również znak mistrzowski: inicjały „TP” w owalu⁵.

O życiu i twórczości tego wybitnego artysty wiemy stosunkowo dużo. Tobiasz Plackwitz zwany Starszym, urodzony we Wrocławiu 24 VI 1657, w swej podróży czeladniczej odwiedził Drezno, Pragę, Norymbergę, Ratyźbonę, Augsburg, Monachium, Sztokholm, Londyn, Gdańsk, Toruń i Warszawę, pracując w warsztatach najwybitniejszych mistrzów.

² Zob. E. Hintze, *Die Breslauer Goldschmiede*, Breslau 1906, tab. III, poz. 14.

³ Zob. *ibidem*, tab. III, poz. 30, 31.

⁴ Zob. M. Gradowski, *Znaki na srebrze. Znaki miejskie i państwowe używane na terenie Polski w obecnych jej granicach*, Warszawa 2010, s. 200.

⁵ Zob. E. Hintze, *op. cit.*, tab. IV, poz. 110.

⁶ Zob. P. Oszczanowski, *Złotnicy wrocławscy – elita nowożytnego miasta*, [w:] *Wrocławski Skarb z Bremy*, red. M. Łągiewski, P. Oszczanowski, J. J. Trzy-nadlowski, Wrocław 2007, s. 59–63.

⁷ E. Hintze, *op. cit.*, s. 139.

⁸ L. Burgemeister, G. Grundmann, *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, t. II: *Die kirchlichen Denkmäler der Altstadt*, Breslau 1933, s. 140.

⁹ Zob. P. Oszczanowski, *op. cit.*, s. 63, il. 40, s. 101, przyp. 134.

¹⁰ Nr inw. KG–1200 a–f. Zob. H. S. Jer-ratsch, *New acquisitions by the Germanisches Nationalmuseum*, „The Connoisseur” 1968, nr 678, s. 541; *Deutsche Goldschmiedekunst vom 15. bis zum 20. Jahrhundert aus dem Germanischen Nationalmuseum*, oprac. K. Pechstein, M. Angerer, S. Glaser, U. Peters, R. Schürer, H. Stafski, D. Thormann, Nürnberg–Berlin 1987, s. 270–272, poz. 160; K. Pechstein, V. Effmert, *Schlesische Goldschmiedearbeiten im Germanischen Nationalmuseum*, Nürnberg 1990, poz. kat. 14.

Po powrocie do Wrocławia kupił dom i ożenił się z Reginą Schmutzer, uzyskując prawa obywatelskie i tytuł mistrza cechu złotników w wieku 31 lat. Od około 1702 r. był starszym cechu, a od czerwca 1712 aż do śmierci w 1727 r. pełnił funkcję oficjalnego probierza miejskiego. Stworzył liczne dzieła złotnictwa sakralnego i świeckiego. Zachowały się m.in. okazała herma relikwiarzowa św. Wincentego (1723) ze skarbca katedry wrocławskiej, para pogrzebowych tarcz trumiennych cechu rzeźników ze Starych Jatek (1710) i tabernakulum z ołtarza głównego bazyliki na Świętej Górze pod Gostyniem. Plackwitz był znany także jako zamożny kolekcjoner malarstwa i grafiki. Zmarł 16 XI 1727, a kazania i treny na jego pogrzebie wygłosili aż trzech pastorzy ewangelicy. Kamienne epitafium Plackwitza i jego żony znajduje się na ścianie wieży kościoła św. Elżbiety we Wrocławiu⁶.

Erwin Hintze w swej opublikowanej w 1906 r. pracy o wrocławskim złotnictwie wymienił jedną parę świeczników autorstwa Plackwitza, znajdującą się wówczas w kościele św. Elżbiety⁷. Inwentaryzacja Ludwiga Burgemeistra i Güntera Grundmanna odnotowuje istnienie dwóch par, datowanych na 1718 r., o wysokościach 87 i 66 cm⁸. Obie zaginęły w 1945 roku. Prawdopodobnie to jedna z nich znalazła się w 1971 r. w ofercie firmy F.K.A. Huelsmann Kunsthandel z Hamburga⁹. Świeczniki wykonane były w roku 1718 z fundacji rajcy Johanna Sigismunda von Hallmenfeld i starszego gminy Johanna Gottlieba Neumanna, o czym informował napis na stopie (nie było o nim wzmianki w inwentaryzacji Burgemeistra i Grundmanna). Sylwetka świeczników oraz ich dekoracja, zwłaszcza nodusy z uskrzydłonymi anielskimi główkami na tle obłoków, przypominają obecnie pozyskaną parę.

Komplet sześciu zróżnicowanych parami świeczników Plackwitza trafił w 1967 r. do zbiorów Germanisches Nationalmuseum w Norymberdze jako depozyt rządu niemieckiego¹⁰. Były one wykonane z legatu zmarłej w 1704 r. Anny Heleny z d. Mutschelnitz (w latach 1644–1657 drugiej żony Henryka von Rechwitz) dla kościoła ewangelickiego w Głogowie. Składają się z dziewięciu segmentów srebrnych osadzonych na żelaznym trzpieniu. Ogólna dyspozycja całości i motywy dekoracyjne: plastyczne zwoje kwitnącego akantu, punktowane tła, uskrzydłone główki anielskie, również stanowią wyraźną analogię do przedstawianej pary. Zespół głogowski, najwcześniejszy ze znanych i reprezentujący najwyższą klasę wykonania, stanowił, być może, wzorzec dla późniejszych kompletów świeczników.

Pełna identyfikacja pozyskanej pary i określenie miejsca jej pierwotnego przeznaczenia przysparzają trudności. Opisy świeczników z kościoła św. Elżbiety podawane przez Hintzego oraz przez Burgemeistra i Grundmanna są dość lakoniczne. Nie mamy danych archiwalnych o innych świecznikach, choć z pewnością mogło być ich więcej. Ten popularny element wyposażenia kościelnego znajdował się w stałej ofercie produkcyjnej warsztatów złotniczych. Autentyczność, datowanie na lata 1717–1719 i autorstwo Plackwitza nie budzą żadnych wątpliwości. Mogłyby to być świeczniki z pierwszej pary wymienianej w niemieckiej inwentaryzacji.

Wydaje się jednak, że po ostatecznym montażu ich wysokość przekroczy 90 cm, co przewyższy nieco podane tam gabaryty. Nie wyklucza to jednak pierwotnego związku świeczników z tą wyjątkową wrocławską świątynią. Jak wspomniano wcześniej, komplety świeczników zawierające egzemplarze o tak pokaźnych rozmiarach pierwotnie liczyły zazwyczaj sześć lub osiem sztuk.

Być może, dalsze badania rozstrzygną kwestię pochodzenia i późniejszych losów świeczników. Niezależnie od tego ich pozyskanie stanowi znaczący krok w rekonstruowaniu zasobów wrocławskiego złotnictwa doby baroku. Uzupełnia też naszą wiedzę o działalności jednego z najwybitniejszych wrocławskich artystów złotników, Tobiasza Plackwitza Starszego, którego oryginalna twórczość sytuuje się wśród najciekawszych zjawisk we wrocławskim złotnictwie przełomu XVII i XVIII wieku.

Jacek Witecki

Jest absolwentem historii sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego, a od 1993 r. pracownikiem Galerii Rzemiosła Artystycznego i Kultury Technicznej Muzeum Narodowego we Wrocławiu. Zajmuje się zbiorami złotnictwa, konwisarstwa, zegarów i dawnego oręża. Autor artykułów i opracowań katalogowych z wymienionych dziedzin.

Summary

JACEK WITECKI / A pair of altar candlesticks – the work of Tobias Plackwitz the Elder (a *communiqué*)

In December 2010 the National Museum in Wrocław was informed by one of Warsaw antiquarians about silver candlesticks sale offer.

The offered candlesticks were dismantled into separate elements and kept by their owner in separate places. They lacked stems (most certainly made of iron) which were the construction support for the silver oval segments. The appearance of the preserved parts as well as their decoration and signing encouraged the attempt of a virtual reconstruction of the whole of these historic objects. It proved that we were dealing with two altar candlesticks making a pair, showing Early Baroque style. The signs allowed recognising them as works of an exquisite goldsmith from Wrocław, active at the turn of 17th century, Tobias Plackwitz the Elder.

In October 2011 the works made by Plackwitz were enclosed in the collection of The National Museum in Wrocław, and the studio of conservation began to clean the candlesticks and prepare them for reconstruction and assembly.

Each of the candlesticks is built of eight basic segments made of *repoussé* and engraved silver sheet. Additional decorative elements are silver castings. The central stems (lost-head nails) have not been preserved.

Perhaps the further research will answer the questions about the origins and later history of the candlesticks. Despite this the fact of gaining the candlesticks is an important step in the course of reconstructing the collection of Wrocław Baroque goldsmithing. It also completes the knowledge about the activity of one of the most outstanding Wrocław goldsmith artists, Tobias Plackwitz the Elder whose original *œuvre* belongs to the most interesting phenomena in goldsmithing of Wrocław at the turn of 17th century.